

RYSZARDA EWA BERNACKA

*Struktura czynnikowa skal „konformizm” i „nonkonformizm”
Kwestionariusza Twórczego Zachowania KANH*

The factor structure of the scales: Conformity and Non-Conformity
of the KANH Questionnaire of Creative Behaviour

Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH (Popek 1989, 2000) jest jednym z powszechnie stosowanych i cenionych kwestionariuszy w diagnozie ogólnych uzdolnień twórczych i odwórczych człowieka. Jest metodą oryginalną, której wszystkie możliwości prawdopodobnie nie zostały jeszcze wykryte i wykorzystane. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że dwie skale K i N KANH diagnozują konformizm i nonkonformizm na poziomie struktury osobowości. Wobec braku innych metod diagnozujących konformizm i nonkonformizm wydaje się wysoce uzasadnione poznanie właściwości psychometrycznych skali K i N. W tym miejscu nie sposób pominąć zagadnienia zasadności użycia analizy czynnikowej. Można być sceptykiem i wymienić takie minusy tej metody, jak mała wiarygodność danych źródłowych, gdyż sami badani przekazują informację o sobie, czy brak jednomyślności badaczy w kwestii samego pojęcia cechy osobowości oraz brak wiarygodnego wskaźnika potwierdzającego dotarcie do ukrytej struktury osobowości. Z kolei do zalet analizy czynnikowej należy możliwość zredukowania liczby zmiennych i tym samym wykrycia bardzo podstawowych czynników zachowania. Istnieje też szansa uzyskania danych o wzajemnych powiązaniach i podobieństwach między cechami i czynnikami, co może być cenną informacją porządkującą, szczególnie gdy zmienne wywodzą się z różnych kontekstów teoretycznych (Pervin 2002, Zakrzewska 1994).

USTALENIA TERMINOLOGICZNE

Na poziomie badań podstawowej struktury osobowości jednostki konformizm to ogólna tendencja (skłonność) jednostki do podporządkowania się naciskom zewnętrznym, upodobnienia własnego zachowania, sposobu myślenia, poglądów, norm postępowania i temu podobnych do powszechnie przyjętych w danej grupie standardów (Rokeach 1961, Ostaszewska 1965, Szewczuk 1979).

Nonkonformizm na poziomie badań struktury osobowości jednostki jest rozumiany z jednej strony jako zdolność przeciwstawiania się opiniom, ocenom, poglądom innych ludzi oraz zdolność do oparcia się społecznym naciskom (Willis 1967, Wosińska 1985, por. Strzałcki 1989), zaś z drugiej – to samodzielność w myśleniu i działaniu, która sprowadza się do tego, że jednostka dokonuje oceny oraz działa głównie na bazie własnego stanowiska, kierując się autonomicznym systemem wartości, oraz nie przejawia tendencji do podporządkowania się opinii innych i w razie konieczności jest gotowa bronić swego punktu widzenia. Poza tym nie jest zbyt uciążliwa na normy grupowe ani przesadnie nastawiona na ich łamanie (Krech, Crutchfield, Ballechey 1962, Strzałcki 1989, Aronson, Wilson, Akert 1997).

Nonkonformizm był uważany za przeciwieństwo konformizmu (Walker, Heyns 1962, Aronson 1978), jego lustrzane odbicie (Krech, Crutchfield, Ballechey 1962, Willis 1965), traktowano je jako dwa bipolarne wymiary (Willis, Hollander 1964, Stricker, Messick 1970) oraz łączono z niezależnością (Allport, Walker, Lathers 1934, Pepinsky 1961) lub przeciwieństwem zależności (Asch, 1956).

Ogólne założenie definicyjne, na bazie którego stworzono skale K i N KANH, głosi, że konformizm i nonkonformizm można opisać na kontinuum wymiaru osobowości, którego bieguny stanowią ekstremalne natężenie właściwości. Popek (1996, 2000), opierając się na systemowym ujęciu człowieka i paradygmacie interakcji, stwierdził, że z jednej strony człowiek może funkcjonować bardziej adaptacyjnie (przystosowawczo, zachowawczo) lub bardziej innowacyjnie (postępowo, twórczo). Każda jednostka jest nastawiona w pewnym stopniu adaptacyjnie i kreatywnie, a taka dychotomia jest właściwa ludzkiej egzystencji (Fromm 1970, Maslow 1986, Kozielski 1987, Obuchowski 1993, Popek 1999, 2001). W powyższym kontekście można stwierdzić, że każdy człowiek jest w pewnym stopniu konformistą i nonkonformistą, czyli te dwie cechy posiada jednocześnie, ale nasilenie ich może być różne. Można stwierdzić u jednostki pewną względną równowagę między konformizmem i nonkonformizmem, ale też przewagę którejś z cech (Popek 2000, 2001).

CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA SKAL KONFORMIZMU
I NONKONFORMIZMU KANH

Konformizm i nonkonformizm w Kwestionariuszu Twórczego Zachowania KANH (Popek 1989, 2000) są operacjonalizowane jako zespół piętnastu cech, które są wartościami ciągłymi i mają postać dychotomiczną. Cechy są zestawami wartości oczekiwanych, a ich źródło stanowią cechy opisujące osobowość twórczą i odtwórczą, wyodrębnione przez wielu badaczy. W skład skali „konformizm” wchodzi takie cechy, jak: zależność, pasywność, sztywność adaptacyjna, stereotypowość, uległość (słabość), lękliwość (bojaźliwość), podporządkowanie, niesamodzielność, zahamowalność, defensywność, słaba odporność i wytrwałość, nieodpowiedzialność, brak krytycyzmu, nietolerancja, niskie poczucie wartości „ja”. Natomiast w składzie skali „nonkonformizm” znajdują się takie cechy, jak: niezależność, aktywność (witalizm), elastyczność adaptacyjna, oryginalność, konsekwencja, odwaga, dominatywność, samoorganizacja, spontaniczność (ekspresja), otwartość, odporność i wytrwałość, odpowiedzialność, samokrytycyzm, tolerancyjność, wysokie poczucie wartości „ja”.

Zgodność wewnętrzna skal K–N obliczona za pomocą współczynnika korelacji dwuseryjnej wynosi: $r_{bi}=0,87$, a zatem jest wysoka. Wyniki standaryzowane wyrażone są w jednostkach stenowych o średniej 5,5 i odchyleniu standardowym 2. Normy stenowe obliczono oddzielnie dla każdej ze skal K, N, a także N–K. Normy są opracowane dla obu płci łącznie (Popek 2000).

STRUKTURA CZYNNIKOWA SKALI „KONFORMIZM”

Analiza czynnikowa została przeprowadzona na wynikach badań 510 studentów UMCS studiów dziennych, w wieku 19–24 lata, w tym 309 kobiet i 201 mężczyzn.

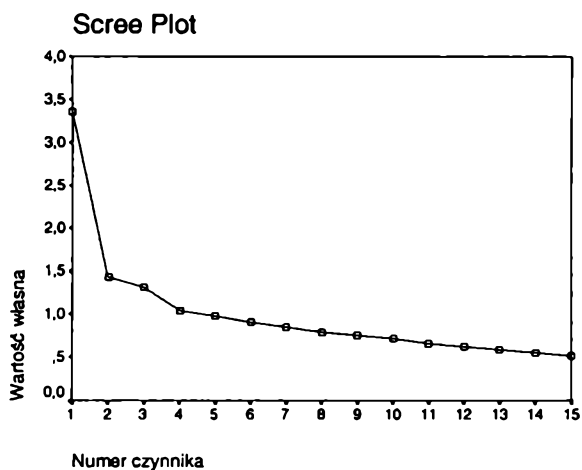
Wartość wskaźnika Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), obliczona na podstawie całkowitej macierzy korelacji cech wymiaru „konformizm”, wynosi 0,813, a więc jest wysoka i potwierdza zasadność stosowania analizy czynnikowej.

Estymacji liczby czynników koniecznych i wystarczających do wyjaśnienia wariacji wspólnej dokonano dwoma technikami: metodą analizy głównych składowych (tab. 1) oraz Testem *Scree Plot* (ryc. 1).

Metoda analizy głównych składowych wyodrębniła cztery komponenty osiągające wartość własną większą od jedności (tab. 1), jednak ze względu na wyjaśniany przez nie procent całkowitej wariacji wyjściowej (od 9%) wzięto pod uwagę tylko trzy czynniki. Odpowiednio pierwsza wyodrębniona składowa wyjaśnia 22%, druga 9,5%, a trzecia 9% wariacji wyjściowej. Oszacowanie liczby czynników wspólnych za pomocą Testu *Scree Plot* (ryc. 1), potwierdza wyróżnienie trzech komponentów.

Tab. 1. Wyniki analizy głównych składowych wymiaru „konformizm”
Results of analysis of the conformity dimension main components

Komponent	Wartość własna komponentów		
	ogólny wynik	% wariacji	skumulowany %
1	3,36	22,39	22,39
2	1,42	9,49	31,88
3	1,31	8,77	40,65
4	1,04	6,91	47,55

Ryc. 1. Wykres *Scree Plot* dla komponentów wymiaru „konformizm”
A *Scree Plot* graph for conformity dimension components

Oszacowania zasobu zmienności wspólnej dokonano metodą największej wiarygodności z rotacją ukośną – techniką Oblimin (z normalizacją Kaisera w odniesieniu do liczby czynników) – tab. 2.

Tab. 2. Wyniki oszacowania wariacji wspólnej
Results of common variance assessment

Czynnik	Wartość własna czynników		
	ogólny wynik	% wariacji	skumulowany %
1	2,52	17,83	17,83
2	1,69	4,61	22,43
3	1,09	3,91	26,34

Wkład każdego czynnika w całkowity zasób zmienności wspólnej jest następujący: pierwszy czynnik wyjaśnia 18% wariancji wspólnej, drugi czynnik wyjaśnia 5% wariancji wspólnej, trzeci czynnik – 4% tej wariancji. Trzy czynniki wyjaśniają łącznie 26% wariancji, zaś pozostały procent wariancji całkowitej należy przypisać wariancji swoistej.

Tab. 3. Macierz modelowa czynników
Model matrix of factors

Cechy wymiaru K	Czynnik		
	I	II	III
K45	0,58	-0,22	
K17	0,56		
K52	0,54		0,26
K34	0,49		
K24	0,49		
K48	0,47		
K14	0,43	0,34	-0,28
K7	0,36		
K11	0,36		
K4	0,29		
K41		0,50	
K55		0,44	
K27			0,59
K37	0,31		0,35
K30			0,22

Czynnik pierwszy, jak wynika z tabeli 3, nasycy sobą 11 cech. Największe ładunki (większe od 0,50) osiągnął w trzech cechach: K45 – niskie poczucie wartości „ja”, K17 – zahamowalność, K52 – lekliwość. Ładunki większe od 0,40 posiada w czterech cechach: K34 – pasywność, K24 – defensywność, K48 – podporządkowanie, K14 – sztywność adaptacyjna. W mniejszym stopniu (ładunek mniejszy od 0,30) czynnik pierwszy nasycy sobą takie cechy jak: K7 – stereotypowość, K11 – zależność, K37 – słaba odporność i wytrwałość, K4 – niesamodzielność.

Czynnik drugi nasycy sobą 4 cechy. Największe ładunki osiągnął kolejno malejąco w cechach: K41 – nietolerancja, K55 – brak krytycyzmu, K14 – sztywność adaptacyjna oraz ujemny mały ładunek – K45 – niskie poczucie wartości „ja”. Czynnik trzeci nasycy sobą 5 cech. Osiągnął największe ładunki kolejno malejąco w cechach: K27 – uległość, K37 – słaba odporność i wytrwałość oraz nasycy sobą w małym stopniu cechy: K52 – lekliwość, K30 – nieodpowiedzialność oraz ujemny mały ładunek – K14 – sztywność adaptacyjna. Największy ładunek czynnikowy dla czynnika I wynosi 0,58, dla czynnika II – 0,50, zaś dla czynnika III – 0,59 – są to wartości przeciętne. Cechami

najbardziej specyficznymi, z uwagi na mały ładunek, są: K30 – nieodpowiedzialność, K4 – niesamodzielność. Poza tym występują cechy kooperacyjne: (I, II, III) – K14 – sztywność adaptacyjna, która w czynniku trzecim przyjmuje wartość ujemną, K37 – słaba odporność i wytrwałość (I, III) oraz K52 – lekkość (I, III). Z uwagi na wartość ładunków czynnikowych istotna statystycznie jest tylko K14.

Tab. 4. Macierz skorelowania czynników
Correlated matrix of factors

Czynnik	I	II	III
I	1,00	0,04	0,24
II	0,04	1,00	-0,01
III	0,24	-0,01	1,00

Wyniki przedstawione w tabeli 4 wskazują, że występuje niewielki efekt wpływu skorelowania czynników, bowiem korelacje pomiędzy czynnikami są niskie, prawie nic nieznaczące.

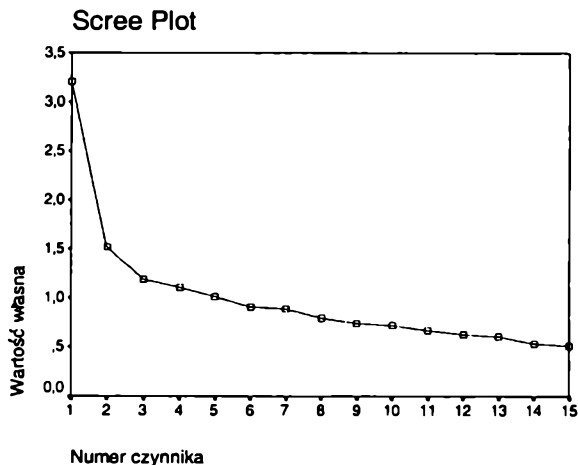
STRUKTURA CZYNNIKOWA SKALI „NONKONFORMIZM”

Obliczona na podstawie całkowitej macierzy korelacji cech wymiaru nonkonformizmu wartość wskaźnika Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) wynosi 0,79 – jest wysoka i potwierdza zasadność stosowania analizy czynnikowej.

Metoda analizy głównych składowych wyodrębniła pięć komponentów osiągających wartość własną większą od jedności (tab. 5), jednak ze względu na wyjaśniany przez nie procent całkowitej wariancji wyjściowej (od 9%) wzięto pod uwagę dwa komponenty, co potwierdza Test *Scree Plot* (ryc. 2). Odpowiednio pierwsza wyodrębniona składowa tłumaczy 21%, a druga 10% wariancji wyjściowej.

Tab. 5. Wyniki analizy głównych składowych wymiaru „nonkonformizm”
Results of analysis of the non-conformity dimension main components

Komponent	Wartość własna komponentów		
	wynik ogólny	% wariancji	skumulowany %
1	3,21	21,39	21,39
2	1,52	10,12	31,51
3	1,19	7,92	39,43
4	1,11	7,38	46,81
5	1,01	6,70	53,51

Ryc. 2. Wykres *Scree Plot* dla komponentów wymiaru „nonkonformizm”
A *Scree Plot* graph for non-conformity dimension components

Oszacowania zasobu zmienności wspólnej dokonano metodą największej wiarygodności z rotacją ukośną – techniką Oblimin (z normalizacją Kaisera). Jej wyniki przedstawia tabela 6.

Tab. 6. Wyniki oszacowania wariancji wspólnej
Results of assessment of common variance

Czynnik	Wartość własna komponentów		
	ogólny wynik	% wariancji	skumulowany %
1	2,34	16,46	16,46
2	1,13	4,66	21,12

Wkład każdego czynnika w całkowity zasób zmienności wspólnej jest następujący: pierwszy czynnik wyjaśnia 16%, a drugi czynnik – 5% wariancji wspólnej. Dwa czynniki wyjaśniają łącznie 21% wariancji, zaś pozostały procent wariancji całkowitej należy przypisać wariancji swoistej.

Czynnik pierwszy, jak wynika z tabeli 7, nasycy sobą 11 cech. Największe ładunki (większe od 0,50) osiągnął w trzech cechach: N58 – wysokie poczucie wartości „ja”, N22 – spontaniczność, N49 – aktywność. Ładunki większe od 0,40 posiada w trzech cechach: N60 – odwaga, N44 – odporność i wytrwałość, N26 – niezależność. W mniejszym stopniu (ładunki mniejsze od 0,30) czynnik pierwszy nasycy sobą takie cechy jak: N20 – oryginalność, N2 – elastyczność adaptacyjna, N40 – konsekwencja, N6 – dominatywność, N36 – otwartość.

Tab. 7. Macierz modelowa czynników
Model matrix of factors

Cechy wymiaru N	Czynnik	
	I	II
N58	0,57	
N22	0,57	
N49	0,56	
N60	0,49	
N44	0,47	
N26	0,41	
N20	0,37	
N2	0,36	
N40	0,36	0,33
N6	0,31	
N32		0,50
N10		0,41
N15		0,33
N54		0,30
N36	0,25	0,28

Czynnik drugi nasyca sobą 6 cech. Największe ładunki osiągnął kolejno malejąco w cechach: N32 – odpowiedzialność, N10 – tolerancyjność, N15 – samoorganizacja, N40 – konsekwencja, N54 – samokrytycyzm, N36 – otwartość. Największy ładunek czynnikowy dla czynnika I wynosi 0,57, a dla czynnika II – 0,50 – są to wartości przeciętne. Poza tym występują cechy kooperacyjne: N40 – konsekwencja i N36 – otwartość. Z uwagi na wielkość ładunków czynnikowych istotna statystycznie jest tylko cecha kooperacyjna N40. Czynnikami najbardziej swoistymi, z uwagi na mały ładunek, są: N36 – otwartość, N54 – samokrytycyzm, N6 – dominatywność, N15 – samoorganizacja.

Tab. 8. Macierz skorelowania czynników
Matrix of factors correlation

Czynnik	I	II
I	1,00	0,24
II	0,24	1,00

Wyniki przedstawione w tabeli 8 wskazują, że występuje niewielki efekt wpływu skorelowania czynników, bowiem korelacje pomiędzy czynnikami są niskie, prawie nic nieznaczące.

INTERPRETACJA CZYNNIKÓW SKALI „KONFORMIZM”

W wyniku przeprowadzonej analizy czynnikowej wyodrębniono trzy czynniki wymiaru „konformizm”. Wyjaśniają one łącznie 26% wariancji całkowitej. Tak więc cechy wchodzące w skład wymiaru „konformizm” charakteryzuje duża specyficzność. Jest to niewątpliwie związane z tym, że wymiar ów ma budowę syndromatyczną. Poniżej dokonano ogólnej charakterystyki poszczególnych czynników stanowiących podstawę interkorelacji i współdeterminujących przejawy konformizmu.

Pierwszy czynnik obejmuje 11 cech i ma największy udział w zmienności wyników. Analizując wartość ładunków czynnikowych – od rosnącej do malejącej – istotne dla czynnika pierwszego cechy to kolejno: niskie poczucie wartości „ja”, zahamowalność, lęklivość, pasywność, defensywność, podporządkowanie i sztywność adaptacyjna. Cechy, które nasycy czynnik pierwszy, ale mniej dla niego istotne, to: stereotypowość, zależność, słaba odporność i wytrwałość, niesamodzielność. Przystępując do psychologicznej analizy treści cech istotnych dla czynnika pierwszego, należy podkreślić, że ogólna samoocena wpływa na ocenę własnych możliwości, wybór strategii działania i zachowania w określonej sytuacji. Niskiej samoocenie i samoakceptacji towarzyszy mała odporność emocjonalna i mała odporność na stres, nieskuteczność rozwiązywania konfliktów wewnętrznych, a przy tym nieumiejętność radzenia sobie z lękiem oraz przekonanie o małej sprawności własnego systemu poznawczego. Łącznie wywołuje to poczucie niższości, niewiarę we własne siły, zaniżony poziom aspiracji, koncentrowanie się na ocenie głównie prawdopodobieństwa niepowodzenia. Stąd preferowanie sytuacji znanych, stałych sądów i opinii, rutynowych działań, sztywność funkcjonowania pomimo zmieniającego się kontekstu i jednostronne podejście do problemu pomimo nieefektywności. Z drugiej strony występuje opór przed wszelką zmianą i izolowanie się od nowych idei, mała skłonność do podejmowania ryzyka, brak inicjatywy, brak dystansu i wglądu w swój system poznawczy. Interpretacja i reagowanie na informacje są zdeterminowane przez społeczne oczekiwania. Człowiek staje się zewnątrzsterowny, a w jego zachowaniu dominuje brak spontaniczności, formalność i konwencjonalizm. U podstaw takiej postawy obronnej znajduje się dążenie do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa i obrony „ja”.

Czynnik drugi obejmuje 4 cechy. Biorąc pod uwagę wartość ładunków czynnikowych, konstytuują go: nietolerancja, brak krytycyzmu oraz sztywność adaptacyjna. Cechą mniej istotną dla czynnika drugiego jest niskie poczucie wartości „ja”. Jak wynika z analizy treści cech oraz badań przedstawionych w literaturze przedmiotu, sprzeczności, rozbieżności, wieloznaczności oraz luki informacyjne generują niepokój poznawczy i zagrażają poczuciu bezpieczeństwa, tym samym skłaniają do funkcjonowania obronnego, wyrażającego się w unikaniu rozbieżności i szybkim interpretowaniu nowych danych przez

pryzmat posiadanych schematów poznawczych. Sądy oceniające, w odniesieniu do napływających informacji czy efektów własnych działań, są formułowane na podstawie społecznych kryteriów. Dążenie do zachowania poznawczo uporządkowanego i stałego obrazu świata idzie w parze z wybiórczością i schematycznością percepcji, powtarzaniem strategii postępowania, pomimo jej nieadekwatności w nowej sytuacji, oraz niechęcią wobec zmian w systemie przekonań i oporem przed jakąkolwiek zmianą w otaczającej rzeczywistości.

Czynnik trzeci obejmuje pięć cech, kolejno – ze względu na wartość ładunku czynnikowego – są to: uległość, słaba odporność i wytrwałość. Cechami mniej istotnymi w tym czynniku są: lękliwość, nieodpowiedzialność i sztywność adaptacyjna. Jak wynika z analizy treści cech oraz badań przedstawionych w literaturze przedmiotu, uległość wiąże się ze słabą motywacją i zewnątrzsterownością, niepewnością i niezdecydowaniem w działaniu. Jest konsekwencją małej zdolności do tolerowania napięć emocjonalnych i poznawczych, presji społecznej oraz braku stanowczości i wytrwałości.

Wymiar „konformizm” posiada oprócz tego jedną istotną statystycznie cechę kooperacyjną w obrębie I, II i III czynnika – jest nią sztywność adaptacyjna. W tym czynniku kooperacyjnym wzrost potrzeby bezpieczeństwa i wzrost sztywności poznawczej idzie w parze ze zmniejszeniem się wytrwałości w realizacji podjętych zadań.

Należy zatem stwierdzić, że wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej niewątpliwie pozwoliły lepiej poznać strukturę wymiaru „konformizm”, ale okazała się ona skomplikowana i wysoko specyficzna, co – należy jeszcze raz podkreślić – wynika z syndromatyczności wymiaru. Bardzo interesujące jest to, że wyodrębnione czynniki układają się w pewną spójną całość, chociaż niezależnie od siebie determinują przejawy konformizmu. Z uwagi na charakter wchodzących w skład pierwszego czynnika cech można go określić jako emocjonalno-motywacyjny, natomiast drugi czynnik – jako poznawczy, zaś trzeci – jako realizacyjny.

INTERPRETACJA CZYNNIKÓW SKALI „NONKONFORMIZM”

W wyniku przeprowadzonej analizy czynnikowej wyodrębniono dwa czynniki wymiaru „nonkonformizm”. Wyjaśniają one łącznie 21% wariancji całkowitej. Tak więc cechy wchodzące w skład wymiaru „nonkonformizm” charakteryzuje również duża specyficzność.

Pierwszy czynnik obejmuje 11 cech i ma największy udział w zmienności wyników. Biorąc pod uwagę wartość ładunków czynnikowych – od rosnącej do malejącej – istotne dla czynnika pierwszego cechy to kolejno: wysokie poczucie wartości „ja”, spontaniczność, aktywność, odwaga, odporność i wytrwałość, niezależność. Cechy, które nasycy czynnik pierwszy, ale mniej dla niego istotne,

to: oryginalność, elastyczność adaptacyjna, konsekwencja, dominatywność, otwartość. Przystępując do analizy treści cech istotnych dla czynnika pierwszego, należy zaznaczyć, że wysokie poczucie wartości „ja” warunkuje zrównoważenie i odporność emocjonalną, przekonanie o dużej sprawności własnego systemu poznawczego oraz poczucie bezpieczeństwa. Powyższe cechy implikują zaufanie we własne siły, otwartość na nowe doświadczenia oraz zwiększają subiektywne prawdopodobieństwo sukcesu. Wpływają również na efektywność i skuteczność poczynań, co przejawia się w umiejętności pokonywania przeszkód, skuteczności rozwiązywania konfliktów wewnętrznych, umiejętności wewnętrznej gratyfikacji motywów. Poczucie bezpieczeństwa wyzwala spontaniczność w zachowaniu, swobodę w myśleniu i rozwiązywaniu problemów. Jednocześnie występuje duża tolerancja niepewności, lęku, stresu, co zapewnia dobre funkcjonowanie w warunkach obciążenia społecznego i zadaniowego. Wyznacznikiem ocen i zachowania jest wewnętrzne źródło kontroli i dążenie do zaspokojenia potrzeby autonomii i osiągnięć.

Drugi czynnik obejmuje 6 cech. Biorąc pod uwagę wartość ładunków czynnikowych, konstytuują go takie cechy, jak: odpowiedzialność, tolerancyjność, samoorganizacja, konsekwencja. Cechy mniej istotne w tym czynniku to samokrytycyzm i otwartość. Jak wynika z analizy treści cech oraz badań przedstawionych w literaturze przedmiotu, przekonanie o dużych własnych możliwościach implikuje pewność siebie, zdecydowanie i konsekwentne dążenie do celu. Z drugiej strony warunkuje otwartość na doświadczenie, rozbudowaną eksplorację otoczenia, celowe poszukiwanie lub generowanie rozbieżności poznawczych, a następnie ich porządkowanie według nowych zasad, przy czym mechanizmem energetycznym jest wewnątrzsterowność, która warunkuje silną wewnętrzną motywację, pracowitość i wytrwałość w realizacji zadań pomimo przeciwności. Poza tym cecha ta sprzyja nastawieniu na odkrywanie i rozwijanie własnych zdolności, kompetencji i możliwości.

Wymiar „nonkonformizm” posiada, choć z uwagi na wielkość ładunku czynnikowego raczej mało znaczącą, cechę kooperacyjną w obrębie I i II czynnika – jest nią konsekwencja. Ten czynnik kooperacyjny ma charakter motywacyjno-realizacyjny.

Należy zatem stwierdzić, że wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej wymiaru „nonkonformizm”, podobnie jak w przypadku wymiaru „konformizm”, wykazały wysoką specyficzność cech, co wynika z syndromatyczności wymiaru. Również tutaj wyodrębnione czynniki można określić z uwagi na charakter wchodzących w ich skład cech. Czynnik pierwszy wydaje się emocjonalno-motywacyjny, zaś drugi poznawczo-realizacyjny.

**ANALIZA PORÓWNAWCZA CZYNNIKÓW SKAL „KONFORMIZM”
I „NONKONFORMIZM”**

Czynnik emocjonalno-motywacyjny dominuje w strukturach obu wymiarów i niewątpliwie w zależności od określonej aktywacji determinuje styl funkcjonowania człowieka. Czynnik emocjonalno-motywacyjny w obu wymiarach składa się z 11 cech (tab. 9). Charakterystyczne jest to, że dwie pierwsze cechy w obu wymiarach są idealnie dychotomiczne. Pozostałe cechy posiadają zaś swoje dychotomiczne odpowiedniki, z wyjątkiem dwóch cech – niesamodzielności i konsekwencji. Tak więc czynnik ten w obu wymiarach działa na prawie dokładnie przeciwnych zasadach.

Tab. 9. Cechy czynnika I wymiaru „konformizm” i „nonkonformizm”
Factor I characteristics of conformity and non-conformity dimension

Czynnik I wymiaru „konformizm”	Czynnik I wymiaru „nonkonformizm”
Niskie poczucie wartości „ja”*	Wysokie poczucie wartości ja*
Zahamowalność*	Spontaniczność*
Lękliwość*	Aktywność*
Pasywność*	Odwaga*
Defensywność*	Odporność i wytrwałość*
Podporządkowanie*	Niezależność*
Sztwność adaptacyjna*	Oryginalność
Stereotypowość	Elastyczność adaptacyjna
Zależność	Konsekwencja
Słaba odporność i wytrwałość	Dominatywność
Niesamodzielność	Otwartość

* Cecha istotna dla danego czynnika – układ ze względu na malejący ładunek czynnikowy.

Czynnik II wyodrębniony w wymiarze „konformizm” wydaje się odpowiedzialny za funkcjonowanie systemu poznawczego. Natomiast natura czynnika II wymiaru „nonkonformizm” wydaje się podwójna – poznawcza i realizacyjna. Porównując układ cech (tab. 10) w czynniku II wymiaru „konformizm” i „nonkonformizm” należy zauważyć, że występuje już tylko jedna para cech dychotomicznych: nietolerancja, tolerancyjność. Mechanizm działania tych dwóch czynników wydaje się różny, a nie przeciwny.

Jak wskazuje układ cech czynnika III wymiaru „konformizm” (tab. 11), tylko jedna cecha, którą nasycza ten czynnik, ma swój dychotomiczny odpowiednik – o ile założymy pewne podobieństwo do czynnika II wymiaru „nonkonformizm” – jest to para nieodpowiedzialność–odpowiedzialność. Należy więc zaznaczyć, że czynnik III jest wysoce specyficzny.

Warto też wspomnieć o cechach charakteryzujących się największą specyficznością, a więc mierzącymi to, czego nie mierzy żadna inna cecha w analizowanych

Tab. 10. Cechy czynnika II wymiaru „konformizm” i „nonkonformizm”
Factor II characteristics of conformity and non-conformity dimension

Czynnik II wymiaru „konformizm”	Czynnik II wymiaru „nonkonformizm”
Nietolerancja* Brak krytycyzmu* Sztywność adaptacyjna* Niskie poczucie wartości „ja”*	Odpowiedzialność* Tolerancyjność* Samoorganizacja* Konsekwencja* Dominatywność Otwartość

* Cecha istotna dla danego czynnika – układ ze względu na malejący ładunek czynnikowy.

Tab. 11. Cechy czynnika III wymiaru „konformizm”
Factor III characteristics of conformity

Czynnik III wymiaru „konformizm”
Uległość* Słaba odporność i wytrwałość* Lękliwość Nieodpowiedzialność Sztywność adaptacyjna

* Cecha istotna dla danego czynnika – układ ze względu na malejący ładunek czynnikowy.

czynnikach. Dla wymiaru „konformizm” są to: nieodpowiedzialność i niesamodzielność, zaś dla wymiaru „nonkonformizm” – otwartość i samokrytycyzm. Powyższe cechy specyficzne wymiaru „konformizm” i „nonkonformizm” nie należą do cech działających u podłoża czynników i są w związku z tym mało przydatne w zestawie cech źródłowych. Ale nie wyklucza to ich przynależności do grupy cech syndomatycznych wymiaru „konformizm – nonkonformizm”.

PODSUMOWANIE

1. Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej wykazały dużą specyficzność struktury wymiaru „konformizm” i „nonkonformizm” Kwestionariusza Twórczego Zachowania, co należy tłumaczyć syndromatycznością budowy wymiarów.

2. W wyniku przeprowadzonej analizy czynnikowej wyodrębniono trzy czynniki wymiaru konformizmu i dwa czynniki wymiaru nonkonformizmu. Z uwagi na charakter wchodzących w skład czynników cech w wymiarze „konformizm” nazwano je umownie czynnikiem emocjonalno-motywacyjnym (I), poznawczym (II) i realizacyjnym (III). W wymiarze „nonkonformizm” czynniki nazwano podobnie: emocjonalno-motywacyjny (I) i poznawczo-reali-

zacyjny (II). Należy zaznaczyć, że czynniki wyodrębnione w obu wymiarach są względnie niezależne od siebie. Czynniki emocjonalno-motywacyjny dominuje w strukturach obu wymiarów, składa się z 11 cech i charakterystyczne jest dla niego to, że cechy posiadają swoje dychotomiczne odpowiedniki. Tak więc czynnik ten w obu wymiarach działa na względnie przeciwstawnych zasadach. Z kolei mechanizm działania czynnika II obu wymiarów wydaje się różny. Należy też zaznaczyć, że czynnik III wymiaru „konformizm” jest wysoce specyficzny.

3. Można ostrożnie zasugerować kierunek ewentualnej metodologicznej ingerencji odnośnie do skal K i N Kwestionariusza Twórczego Zachowania. Przy niekwestionowanej największej wartości interpretacyjnej czynnika I, umownie określonego w tej pracy jako emocjonalno-motywacyjny, można zastanowić się nad eliminacją czy też „dopracowaniem” pozostałych czynników lub rozbudową i dopracowaniem pytań mierzących tylko czynnik emocjonalno-motywacyjny – zwłaszcza dlatego, że czynniki wyodrębnione w obu wymiarach są względnie niezależne od siebie. W ten sposób uzyskać można dwie nowe metody wymagające odrębnej analizy. Należy wspomnieć, że analizie czynnikowej poddane zostały wyniki uzyskane podczas badań studentów i w związku z tym występuje konieczność przeprowadzenia analizy na innych osobach badanych.

Warto zauważyć, że uzyskane i psychologicznie zinterpretowane struktury czynnikowe skal K i N oraz przedstawione propozycje myślenia metodologicznego, po ich dopracowaniu, uszczegółowieniu i sprawdzeniu ich przydatności w praktyce, mogą stanowić punkt wyjścia do skonstruowania skali diagnostycznej na bazie skal K i N KANH. Zadanie to, wobec odczuwalnego w psychologii niedoboru metod badawczych mierzących konformizm i nonkonformizm jako cechy osobowości, zasługuje na trud realizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Allport F., Walker L., Lathers E., *Written Composition and Characteristics of Personality*, New York 1934.
- Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, PWN, Warszawa 1978.
- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna*, Zysk i S-ka, Poznań 1997.
- Bernacka R. E., *Konformizm-nonkonformizm jako wymiar osobowości*, Annales, sec. J, vol. XIV, Wyd. UMCS, Lublin 2001.
- Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Czytelnik, Warszawa 1970.
- Kozielecki J., *Koncepcja transgresyjna człowieka*, PWN, Warszawa 1987.
- Krech D., Crutchfield R. S., Ballechey E. L., *Individuals in Society. A Textbook of Social Psychology*, McGraw Hill Book Company, New York 1962.
- Maslow A. H., *W stronę psychologii istnienia*, IW PAX, Warszawa 1986.
- Obuchowski K., *Człowiek intencjonalny*, PWN, Warszawa 1993.
- Ostaszewska J., *Konformizm*, [w:] J. Ostaszewska, J. Ekel, J. Jaroszyński (red.), *Mały słownik psychologiczny*, WP, Warszawa 1965.

- Pepinsky P. N., *Social exceptions that prove the rule*, [w:] I. A. Berg, B. M. Boss (red.), *Conformity and Deviation*, Harper and Brother Publishers, New York 1961.
- Pervin, L. A., *Psychologia osobowości*, GWP, Gdańsk 2002.
- Popek S., *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH*, Wyd. UMCS, Lublin 2000.
- Popek S., *Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu*, [w:] S. Popek (red.), *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*, Wyd. UMCS, Lublin 1996.
- Popek S., *Twórczość – natura zjawiska i płaszczyzny jego rozpatrywania*, [w:] A. Drabarek, S. Symotiuik (red.), *HOMINEM QUERO*, Wyd. UMCS, Lublin 1999.
- Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wyd. UMCS, Lublin 2001.
- Rokeach M., *Authority, authoritarianism, and conformity*, [w:] I. A. Berg, B. M. Bass (red.), *Conformity and Deviation*, Harper and Brothers Publishers, New York 1961.
- Stricker L. J., Messick S., *Conformity, anti-conformity, and independence: their dimensionality and generality*, „Journal of Personality Social Psychology” 1970, 16, 3.
- Strzałecki A., *Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych. Ujęcie prakseologiczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1989.
- Szewczuk W. (red.), *Słownik psychologiczny*, WP, Warszawa 1979.
- Walker E. L. Heyns R. W., *An Anatomy of Conformity*, NJ: Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1962.
- Willis R. H., *Conformity, independence, and anti-conformity*, „Human Relations” 1965, 18.
- Willis R. H., *The basic response modes of conformity, independence and anti-conformity*, [w:] E. P. Hollander, R. G. Hunt (red.), *Current Perspectives in Social Psychology*, Oxford University Press, New York–London–Toronto 1967.
- Willis R. H., Hollander E. P., *An experimental study of three response modes in social influence situations*, „Journal of Abnormal Social Psychology” 1964, 69.
- Wosińska W., *Kierowanie ludźmi w świetle psychologii społecznej*, PWN, Warszawa–Kraków–Katowice 1985.
- Zakrzewska M., *Analiza czynnikowa w budowaniu i sprawdzaniu modeli psychologicznych*, UAM, Poznań 1994.

SUMMARY

In order to study psychometric properties of the Conformity and Non-Conformity scales of the Creative Behaviour Questionnaire, which diagnose conformity and non-conformity as personality characteristics, there was made a factor analysis on the basis of results from 510 students. Three factors of conformity dimension and two factors of non-conformity dimension were distinguished. Due to the nature of characteristics of the factors-components in the conformity dimension the latter were conventionally called: emotional-motivational factor (I), cognitive factor (II) and accomplishment factor (III). In the non-conformity dimension, the factors were called similarly: emotional-motivational factor (I) and cognitive-accomplishment factor (II). In the light of obtained results, the creation of a diagnostic method based on the scales: Conformity and Non-Conformity of the Questionnaire of Creative Behaviour is stipulated.